

astralno telo¹ u novoplatonizmu

drugi prilog uz prevod proklovog sisa prvoosnovi teologike)

erik robertson dods

Moderne misterija-religije, i naročito taj neki amalgam neopravdanih spekulacija poznat kao teosofija, približio nas je teoriji u kojoj su um /mind/ i telo /body/ međusobno povezani nekim *tertium quid* /trećim/, nekim unutrašnjim obavijačem duše koji je postao nešto veštastveno od mesnatog tela, te preživljava njegovo rastavljanje, ne budući još čista nevestastvenost duha. Ta su učenja široko primljena kao istočnjačka. Međutim, to ima u stvari veoma dugu istoriju u evropskom mišljenju, koja seže unazad od kejmbridžkih platoničara u XVII veku do Porfirija i Jamvlia u četvrtom, te utaban put do izvora u klasičnom periodu grčke filosofije.

Teško je reći, koliko je daleko i u kojim tačkama su ona menjana preko istočnjačkih uticaja u tom dugom toku; za hrišćanski period pitanje je usložnjeno Pavlovim učenjem o »duhovnom telu«, koje ima drugačije poreklo od grčkog *ochēma-pneūma* motrilačkog saznanja, ali je često pripajano preko hrišćanskih platoničara. Svaki istočnjački uticaj u kretanju oblikovanja grčkog paganskog pojma bio je, koliko mogu da prosudim, drugorazredan i prilično naknadan²; njegov izvor je moguće objasniti, kako se nadam da ću pokazati niže, bez prisvajanja bilo kog uvoza ideja spoljašnjih krugova jelske spekulacije. Postoji, zaista, prvorazredna analogija među grčkim učenjima i *sōma tēleion/savršenije telo/takode iznošeno kao pneūma/životni dah, duh/* takozvane »mitraliturgije«³, poimanje koje je Rajcenštajn /Reitzenstein/ pripisao iranskom izvoru; a takode uporedi *athánaton sōma* iz *Corpus Hermeticum*, XIII, 3., te gnostičku »semenku svetla«⁴. Ali, gde god da je grčka teorija nameravala da ustanovi mesto između duše i tela, i sledstveno svim dušama pripisivala neko astralno telo (bilo kao stalno posedovanje ili kao nešto očuvano u pravcu spuštanja u nastanak), magičari, hermetisti i gnostici su pokušavali da sagrade most između Boga i čoveka, a po njima je besmrtno telo dostignuto *intuicijom*, te stavljajući ga tu, od čoveka postaje bog.

Najbliža analogija ovoj je, kod bilo kog novoplatoničara, proročka *pneūma* koja pripada Porfiriju (kod Evsevija, *Praep. Ev.* V.8.12) koja dolazi od božanske sile, ulazeći u čoveka i govoreći kroz njegova usta i upotrebljavajući njegovu dušu kao svoju »bazu«; ali taj proročki dah koji pripada Porfirijevom ranijem verovanju, čini se da je bio nepovezan sa upotrebom *pneūma* u kasnijim spisima i kod drugih novoplatoničara. — Za ovu tačku više daje Klimentov spis (*Stromateis*, II.20,112–13), da Vasilidovi gnostici veruju u *proshēfēmēnon pneūma* /duh sklon grešenju ili *proshēfēs psychē/zarašućuša*, novoraspala duša/koja je organ trpljenja/strasti/; sa čime Buse/Bousset⁵ upoređuje *antimimon pneūma* /duh podržavanja protivničkog/ iz *Pistis Sophia*, stečen za vreme spuštanja duše kroz pet planetarnih Pokretača, i prepoznaje se kao platonički »pehar zaborava«. O ovim spekulacijama za nesreću znamo vrlo malo, što pokazuje da nije bilo u središtu gnosticizma. Koliko su oni još uticali, i gde su uticali na razvoj grčke *ochēma-pneūma* teorije, nije lako odrediti; nalazim da je nemoguće da su kasnije nastale, nakon pregleda veoma obilnih grčkih uvida, da bi se uzimale za ozbiljno.

Izvor teorije⁶

(a) Novoplatoničari su svakako zahtevali da se nade autoritet kod Platona za ovo, kao i za druga njihova učenja. Pasusi na koje su se uglavnom pozivali⁷ jesu — *Phaedo*,113D, *anabántes hā dē autois ochēmata eston* /oni uspinjući koji su za iste vozila/; *Phaedrus*,247B, *tā mén theōn ochēmata isorrōpōs euēnia onta radiōs poreúetai, tā dē álla mógois/vozila bogova kreću se kao uravnotežena i kojima se lakše upravlja, a drugima teže/; *Timaeus*, 41E, *éneinēn th hekástēn (psychēn) prōs hekástōn (ástron), kai embibúasas hōs es ochēma tēn tou pantōs phýsin édeixen* /imaćemo pojedinu (dušu) spram svake (zvezde), i onu koja se kreće poput vozila što je sva priroda pokazala/; i *ibid.* 44E, 69C. Ali prvi od ovih pasusa očigledno iznosi pouzdane čamce koji prevoze duše umrlih na Aheront, a drugi je deo zamisljivo kočije i dva konja; u *Tim.* 41 E, zvezde su uporedene sa kočijama, a u druga dva pasusa u *Timaju* ordinarno smrtno telo je nazvano kočijama duše. Ovi uzgredni i nevezani prenosi smisla, sami po sebi nisu predlog za daleko izopćeniji um teorije astralnog tela. Tu je, kako god, jedan pasus kod Platona, koji se javlja da ukaže u ovom pravcu, viz. *Legges*, 898 E f., gde raspravlja o načinu na koji možemo da pretpostavimo da su zvezde vodene svojim dušama, te predlaže kao jednu mogućnost međupoložaja/rasporeda/ vatreneog ili vazdušnog tela kao *tertium quid*/nećeg trećeg⁸.*

(b) Sa koliko god više pravednosti, Proklo zahteva Aristotelov autoritet: »*ochēma*. . . pneumatikón, hoion kai Aristotélēs hypélabe/vozi-lo. . . duhovno, kao što je i Aristotel prihvatio/(in *Tim.* III,238.20); te Temistriusovo razmatranje na *de anima*,p.32(Berlinsko izdanje) — *pará Plátōni mén tō augoeidēs ochēma taúfēs échetai tēs hyponoías Aristotélei dē tō analōgōn tō pēmpōtō sōmati/kod Platona se svetloliko vozilo uzima sa slutnjom, a kod Aristotela je slično petom telu/*. Ovo izlaže Aristotelovo učenje o *pneūma* koje je smešteno u unutrašnju i osetljivu dušu i psihološko stanje *phantasia-e*/uobrazilje/, te je »slična onom sastojku od ko-

jeg su sačinjene zvezde«, t.j. sa *pēmpōn sōma*(de gener. anim.736 b 27ff). Aristotelova *pneūma* je još uvek daleko od bića nekog »astralnog tela«, te je to neki sastojak tela kakvim ga znamo kao zajedničkog za sve životinje, i koji se prenosi u činu rađanja(procreation). Ali pouzdane odlike kasnije *ochēma-pneūma* jasno su izdvojene iz ovog izvora: njihova funkcija kao »vozača« nerazumne duše, njegovo naročito povezivanje sa *phantasia*⁹, njegova tobožnja nevestastvenost, te njegovo obeležje »urođenog« (to je *symphyēs/sraslo/* kao što je Aristotelova *pneūma* — *symphyton*, koja je mišljena u istom smislu).

(c) Najraniji opširan pasus, gde su pojmovi *ochēma* i *pneūma* zaista združeni, je verovatno u Galen, *De placitis Hypocratis et Platonis*,p.643 f., Miler/Müller/ (zabeleženo kod Reinhardt, *Kosmos und Sympathie*,190). Nakon proiznošenja posejdonističke teorije¹⁰ o *phōtoeidēs pneūma* kao posredujućeg viđenja, Galen nastavlja: »*ei dē kai perī psychēs ousias apophēnasthai chrē, dyoion tháteron anankaion eipein, ē toutō einai tō hoion augoeidēs te kai aitherōs sōma/lektēn aufēn/ eis ho, kán mē boufōntai, katá akolouthian aphiknoúntai Sfoikoi te kai Aristotélēs, ē autēn mén asōmaton hypárchein ousian, ochēma dē tō prōton autēs einai touti tō sōma, diáhoū mésou tēn prōs tálta sōmata koinōnian lambánei.*«/ako treba da se obelodani i o suštastvu duše, kroz dva je različita nužno reći, ili da to postoji poput svetlolikog i eterolikog tela/govorom isti/, u kojima, i kad ne bi to odlučili, po sledovanju su im se približili Stojici i Aristotel; ili isti pak na bestelesnom učestvuju suštastvu, a od njih je ono prvenstveno vozilo tog telesnog, krou koje s obzirom na ostala tela sredinom zajedništvo pribavlja./ Ovak je pasus naočit na dva načina. Na prvom mestu, učenje se ovde ne javlja kao neki značajan okultistički sastojak, poput *antimimon pneūma* iz *Pistis Sophia*, već tako da ima psihološki temelj, te je pridev *augoeidēs* uzet u vezi sa Posejdonijevim učenjem o privlačnosti sunčevih zraka (*augai*) i organa viđenja. Na drugom mestu, učenje se javlja kao izmenjeni način oporog puta na kojem je duša sama *pneūma*.¹¹ To u stvari otvara nagodbu s jedne strane, između Platonovog poimanja duše kao odvojive od njenog zemljanog tela, i Aristotelovog potcrtavanja da ona može da postoji samo kao *entelécheia* nekog organizma, s druge; između nevestastvene psihologije Platona i Aristotela zajedno sa stojećom *pneūma*-psihologijom. To je u raspoloživosti da se eklektički pojma kako je duša još besmrtna kao *entelécheia*/svrsishodnost/ i još nepodeljiva od *pneūma* kao neutelovljena. Neko može glatko ka shvati, kako je pretpostavka od ozbiljnih mislilaca nadena za privlačnu u doba Ranog carstva, te doba čiji je filozofski ideal bio da se opet poveže stoicizam sa *Timajem* i oboje s Aristotelom.

(d) Neka kasnija svedočanstva o postojanju teorije pre dolaska novoplatonizma ovde mogu da budu spomenuta. Pisac /Plutarh/ — *de vita et poesi Homeri*, potvrđuje autoritetom »Platona i Aristotela« da duša prilikom smrti uzima sa sobom tō pneumatikón, koje je zapravo neka *ochēma* (c.128). Datum pisanja je nepoznat; Dils/Diels/, *Dox. Gr.* 99, smešta ga u drugi vek pre Hrista — Simplicije, *In Phys.* 964. 19 ff(Diels), navodi i odgovore na primedbe upućene od Aleksandra Afrodizijskog protiv učenja o *ochēma*: — što ukazuje da je teorija dobro znana s početka trećeg veka nakon Hrista(oko datuma Galenove smrti). Opet, hermetičar kod Stobeus, I,410.18ff(988H) govori o pouzdanim »mistima«(*aéres*) koji su sa bestelesnom omotnicom(*peribólaiōn*, korica, kovčom) duše; a u *Corp. Herm.* X, 13.17, za *pneūm* kao *peribólē* duše (ili *hypéréfēs/oklop/*, u kojem to *ocheitai/vozi se/*. Oba ova hermetičara su uticala na Posjidonijeve puteve, te su pouzdanu preplotinski. U trećem veku su dva hrišćanska pisca, Origen (*adv.Celsum*, II, 60. 892 A, Migne) i Ipolit (Hippolytus, *Philosoph.*, 568. 14 Diels), koji spominju *augoeidēs sōma*: *sacínitelji to koriste poput novoplatoničara*¹², da bi objasnili mogućnost pojave smrti. Na kraju, Jamvlj, *apud Stob.*I,378/904 H/, opisuje »školu Eratostena i Ptolomaja, platonista i drugih«, te mnjenje je da duša trajno utelovljena i dolazi u zemaljsko telo iz drugih »istančanje grāde«(*leptótera*). Izveštaj kod Ptolomaja, da platoničari teže tome da učvrste ono što je bilo nagovešteno u poslednjem paragrafu; ukoliko je pravilno identifikovan sa Ptolomajem Kenosom iz Aleksandrije, pripada istom dobu i istoj eklektičkoj školi kao i Galen, te ga je napisao i za Aristotela i za (verovatno) *Timaja* zajedno.¹³ U drugu ruku, ako Eratosten kao naučna glava iz Kirene iznosi (kako Hirecel sažima) teoriju, ili nešto više poput nejasnog predodređivanja, u trećem veku pre Hrista, njegova je, međutim, identifikacija sumnjiva po Vahsmutu /Wachsmuth/ i Knaku/Knaack/, ne bez razloga.

Astralno telo kod Plotina i Porfirija

Plotin je prihvatio pretpostavku o *leptóteron sōma*/istančanjem telu/; ali ga nije izričito povezoao sa *ochēmata* iz *Timaeus*¹⁴, i nije, kao ni autoriteti koji su poslednji citirani, zapazio to kao *symphyton*/sazniklo, urođeno/ — da učini takvim da bude opasno pripadajuća u *entelécheia* način funkcija duše. To je stečeno, što se njega tiče, na *ouranós* na putu silaska duše;¹⁵ i to je po svoj prilici odbačeno onde gde se duša uspinje nazad u umstveni svet.¹⁶ Bilo gde da prolazimo izveštavanja,¹⁷ za *pneūma* se nameće da je verovatno poistovećuje sa astralnim telom; ali je očigledno da on vezuje malu filozofsku neophodnost uz ostale pojmove. — Porfirije, je poput Plotina, verovao da je astralno telo stečeno na *ouranós*(af. 13.8, *prōs Gaúron*,XI,3.); ali je on predmet mislio zaslužnije, sa daleko više obrađivačkog ophođenja, nego što se njegov učitelj s time slagao. On je zatvoreno povezoao *pneūma* sa vanrazumnom dušom¹⁸, koja je u Avgustinovim navodima iz *de regressu animae* nazvana »anima spiritalis«/duhovna duša/. Izvorno iz jednog »većnog« suštastva, na putu njenog silaženja, *pneūma* je napredno tamneća i zgušnjavajuća ukoliko upija vlagu iz vazduha,¹⁹ sve dok na kraju ne postane sasvim tvarna i dakako vidljiva(af. 14.4. ff, *de ant. nymph.*II). Nakon smrti sputana je tim pričvršćivaćima da se kreće s tim vlažnim i teškim elementom, koji može da je spusti na mesto kažnjavanja, i vanrazumnu dušu s tim(af. isto); ali teurgija, ili (daleko tačnije) filosofija, će da pomogne u naknadnom penjanju(*de regressu animae*, frag.2 Bidez). To bi na neki način moglo da bude rastavljeno opet na *ouranós* zajedno sa vanra-

